



היום השמיני

דיני לידת בן זכר פותחים את הפרשה, ואחד מהם הוא המילה: "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ויקרא יב, ג). בדרך כלל איננו אומרים "מילה" אלא "ברית מילה" – להזכירנו שמצווה זו אינה רק עניין מעשי, אלא היא בעלת ערך אמוני יוצא דופן: ברית בינינו לבין בוראנו. ברית זו קדמה למתן תורה, וימיה כימי אמונת הייחוד של אברהם: המילה הייתה אות הברית שכרת ה' עם אברהם (בראשית יז, א-יד).

מדוע דווקא מילת העורלה, מכל המצוות, היא המסמלת את הברית? ומדוע ביום השמיני? כזכור לנו זה מקרוב, פרשת השבוע שעבר הייתה פרשת 'שמיני' – משום שהיא עסקה בחנוכת המשכן שאירעה ביום השמיני. שמא יש קשר בין שני עניינים אלה שנבחר להם היום השמיני, בין ברית המילה לבין חנוכת המשכן?

קצה חוט לפתרון מספק לנו מדרש יוצא דופן המתעד מפגש בין המושל הרומי טיניאוס רופוס, "טורנוסרופוס",¹ לבין רבי עקיבא.

שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא: איזה מעשים נאים: של "הקב"ה או של בשר ודם?" אמר לו: "של

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

בשר ודם נאים". אמר לו טורנוסרופוס הרשע: "הרי השמים והארץ, יכול אתה לעשות כהם?" אמר לו רבי עקיבא: "לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות, שאין שולטין בהן, אלא בדברים שהן מצויין בכני אדם". אמר לו [טורנוסרופוס]: "למה אתם מולים?" אמר לו [רבי עקיבא]: "אף אני הייתי יודע שאתה עתיד לומר לי כן, לכך הקדמתי ואמרתי לך: מעשה בשר ודם הם נאים משל הקב"ה".

הביא לו [רבי עקיבא] שיבולים וגלוסקאות [לחמניות], אמר לו: "אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם; אין אלו נאים?!" הביא לו אניצי פשתן וכלים [בגדים] מבית שאן, אמר לו: "אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם אין אלו נאים?!" אמר לו טורנוסרופוס: "הואיל הוא [הקב"ה] תפץ במילה – למה אינו יוצא [התינוק] מהול ממעי אמו?" אמר לו רבי עקיבא: "ולמה שוררו [חבל הטבור שלון] יוצא בו? לא תחתוך אמו שוררו? ולמה אינו יוצא מהול? לפי שלא נתן הקב"ה לישראל את המצוות אלא כדי לצרף בהן" [כלומר לעשות את בני האדם צרופים, מעודנים יותר].²

השיחה אולי מוזרה, אבל היא הרת משמעות. כדי להבינה עלינו לשוב אל ראשית כל הזמנים. כזכור, אחרוני הנבראים ביום השישי לבריאה היו אדם וחווה. על פי מדרש חז"ל, עוד באותו יום שישי הם חטאו בחטא עץ הדעת וגורשו מגן עדן; אולם אלוהים השתהה את ביצוע גזר הדין הזה ביממה נוספת, כדי לאפשר לאדם ולחווה לשהות בשבת בגן עדן. בהגיע יום השבת אל סופו הגיע זמנם לצאת אל העולם שמחוץ לגן – באפלת הלילה. ריחם עליהם אלוהים ולימד אותם להדליק אש. לכן אנו מדליקים בצאת השבת את נר ההבדלה ומברכים "בורא מאורי האש": לא רק כדי לציין

את סוף השבת, אלא גם להראות שאנו מתחילים את ימי המלאכה באור האש שה' לימד אותנו להעלות.

נר ההבדלה מייצג אם כן את אורו של היום השמיני – המייצג את תחילתה של היצירתיות האנושית. כשם שאלוהים פתח את יום הבריאה הראשון במילים "יהי אור", כך בתחילת היום השמיני הוא הראה לבני האדם איך יוכלו גם הם ליצור אור. היצירתיות האנושית נתפסת אפוא בתורה כמקבילתה של היצירתיות האלוהית, וסמלה הוא היום השמיני.³

זאת הסיבה לחנוכת המשכן ביום השמיני. כפי שצינו נחמה ליבוביץ' ואחרים, ישנה הקבלה מובהקת בין לשון התורה בתיאור בריאת העולם בידי אלוהים לבין לשונה בתארה את בניית המשכן בידי בני ישראל. המשכן היה מיקרוקוסמוס. עולם בזעיר אנפין. כך יוצא שספר בראשית מתחיל וספר שמות נגמר בתיאורי יצירה: הראשונה בידי אלוהים, השנייה בידי בני ישראל. היום השמיני הוא הזמן שאנו מציינים בו את התרומה האנושית לבריאה.

בדיוק מאותה סיבה, גם ברית המילה נעשית ביום השמיני. אנו מאמינים שכל החיים באים מאת ה', ושכל בן-אנוש עשוי בצלמו של ה' וכדמותו. כל ילד הוא בעינינו מתנת אלוהים: "הִנֵּה נִחַלְתָּ ה' בְּנִים; שָׁכַר – פְּרִי הַבֶּטֶן" (תהלים קכז, ג). ובכל זאת, כדי לסמן שילד יהודי זכר נכנס בברית עם ה' נדרשת פעולה של האדם: מילת העורלה. ברית המילה מתרחשת ביום השמיני להולדת הבן כדי להדגיש את זאת: להדגיש שהמעשה המסמל את הכניסה בברית הוא מעשה אנושי – כפי שעשו בני ישראל כאשר אמרו לרגלי הר סיני "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז).

להבדיל מהברית האוניברסלית שכרת אלוהים עם האנושות כולה באמצעות נוח, בברית הייחודית שכרת עם אברהם ולאחר מכן עם משה ובני ישראל ישנה הדדיות. את בריתו עם נוח (המוצגת בספר בראשית פרק ט) כרת אלוהים באופן חד-צדדי. תוכנה היה שבע מצוות בני נוח. האות שלה היה הקשת. אבל אלוהים לא ביקש מנוח דבר, אפילו לא את הסכמתו. אמונת ישראל מגלמת צירוף ייחודי בין אוניברסליות לפרטיקולריות. כולנו עומדים בברית עם אלוהים מעצם היותנו בני אדם. כולנו מחויבים לכללי מוסר בסיסיים; להיות אדם פירושו להיות מחויב לכללים. אך להיות יהודי פירושו להיות מחויב לדבר נוסף: להיות חלק מברית פרטיקולרית עם ה', ברית הדדית. ה' קורא לנו, ואנחנו נענים. ה' מתחיל את המלאכה, ואנחנו נקראים להשלימה. את זאת מייצג מעשה ברית המילה. וזה מה שמסביר רבי עקיבא לטורנוסרופוס. הקב"ה לא ברא את האדם הזכר נימול, כי הוא רצה להשאיר את מעשה המילה לנו, כאות שאנו ניתנים לבריתנו איתו.

מכאן נבין את עומק משמעות שיחתם של רבי עקיבא והמושל הרומי. לדידם של הרומאים, היוונים, ועמי העולם העתיק בכלל, האלים מצויים בטבע: השמש, הים, השמיים, הארץ ועונותיה, השדה ותבואתו. ביהדות, לעומת זאת, אלוהים נמצא מעבר לטבע, ומשאנו באים עמו בברית גם אנו חורגים אל מעבר לטבע. מתוך כך, לא כל דבר טבעי הוא בעינינו טוב. המלחמה טבעית. הסכסוך טבעי. התחרות האלימה על עמדת זכר האלפא טבעית. היהודים, ואלו שלמדו מהם להאמין באלוהי אברהם, מאמינים במה שהתנסח כך בפי קתרין הפבורן בִּדְבַרָה אל הַמִּפְרִי בּוֹגֵרֵט בסרט 'המלכה האפריקנית': "הטבע, מר אוֹלֵגֵט, הוא מה ששמו לנו על הארץ כדי שנגדל מעליו".

היום השמיני הוא יומה הסמלי של בריאה משותפת זו, הנמשכת מאז ועד היום. בריאת עולם של אור, של אהבה ושל טוב.

הרומאים תמחו על מצוות המילה, מפני שהיא לא טבעית. למה לא לשמוח בגוף האדם כפי שהאל יצר אותו? תשובתו של רבי עקיבא היא שאלוהים מוקיר גם את התרבות, לא רק את הטבע; את מלאכת האדם ולא רק את מלאכתו שלו. צֶכֶר הרעיונות הזה – שאלוהים הותיר את הבריאה בלתי מושלמת כדי שנוכל להיות שותפיו בהשלמתה; שקיום מצוות האלוהים מעדן אותנו ומתקן אותנו; שאלוהים מתענג על היצירה שלנו, ועוד בתחילת דרכנו בעולם נתן בנו את הכוח ליצור כאשר לימד אותנו להדליק אש – צֶכֶר רעיונות זה, שביסודו האמונה שאלוהים מאמין באדם, הוא אשר ייחד את היהדות. הוא גם יסודו של רעיון היום השמיני, היום שאלוהים שלח בו את בני האדם אל העולם כדי שיהיו שותפיו במלאכת הבריאה.

ומדוע זה מסתמל דווקא במעשה מילת העורלה? האינסטינקט הבסיסי ביותר של האדם, לפחות על פי דרווין וממשיכיו, הוא לשאוף להעביר את הגנים שלו לדור הבא. זה כוח-הטבע החזק ביותר שבתוכנו. ברית המילה מסמלת את הרעיון שיש דבר-מה נעלה מן הטבע. העברת הגנים שלנו לדור הבא צריכה להיות יותר מסתם אינסטינקט עיוור, דחף דרוויניאני. ברית אברהם מושתתת על הנאמנות המינית, על קדושת הנישואים ועל קידוש האהבה המביאה חיים חדשים לעולם.⁴ זוהי דחייה של אתוס זכר האלפא.

אלוהים ברא את הטבע הגשמי: הטבע שהמדע מתאר. אבל הוא מבקש מאתנו להיות איתו לבוראים-שותפים של טבע האדם. האדמו"ר מגור, רבי אברהם מרדכי אלתר, שאל למי אמר אלוהים בבריאת העולם בגוף ראשון רבים "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ" (בראשית א, כו), והשיב שאלוהים אמר זאת לאדם עצמו. הוא אמר לאדם: הבה נעשה יחד, אתה ואני, את האדם – כלומר נשכלל את טבעו.⁵

1. קווינטוס טיניאוס רופוס היה מושל יהודה בתקופת מרד בר-כוכבא. חז"ל כינוהו טורנוסרופוס הרשע. איבתו כלפי מנהגי ישראל הייתה מן הגורמים לפרוץ המרד.
2. תנחומא בובר, תוריע ז. ההסברים בסוגריים על פי עידו חברוני שציטט מדרש זה במאמרו "ברית מילה כמרד", תכלת 28 (קיץ תשס"ז, 2007), עמ' 63.
3. רמז להקבלה הזו אפשר למצוא גם בנוסח ההבדלה הנאמרת במוצאי שבתות וחגים. נמנות בה מונה חמש "הבדלות": "ברוך אתה ה' המבדיל (א) בין קודש לחול, (ב) בין אור לחושך, (ג) בין ישראל לעמים, (ד) בין יום השביעי לששת ימי המעשה; ברוך אתה ה' המבדיל (ה) בין קודש לחול". והנה, בפרק א' בספר בראשית מופיע הפועל "להבדיל" חמש פעמים.
4. כפי שהראיתי במקום אחר, זאת הסיבה לכך שספר בראשית אינו מותח ביקורת ישירה על עבודת האלילים, אלא מבקר במרומז, בשש הזדמנויות לפחות, את היעדר המוסר המיני בקרב העמים שאברהם, יצחק ויעקב ובני משפחותיהם באו איתם במגע.
5. מופיע בספר ליקוטי יהודה.